

ralnu zrelost, da sam — po svojoj savjesti — rješava svoje konkretne svakodnevne upite etičko–moralne naravi. Nakon što je bioetika vratila moralnu teologiju njezinoj svakodnevnoj brizi, brizi za stvarna živa i goruća pitanja etičko–moralne naravi i tako spasila taj vidik morala, postalo je očito da moralna djela ne mogu zaobići kazuistiku. Dva dijela drugog dijela ove autorove knjige posvećena su upravo tim pitanjima.

Samog autora, kao i njegovo novo djelo, nije potrebno posebno predstavljati čitateljskoj publici niti je poticati i oduševljavati na čitanje: bilo onoj znanstvenoj i stručnoj — teološko–katehetsko–pastoralnoj, bilo onoj na razini redovite vjerničke i pučke kulture i pobožnosti. O autorovoj vjernoj čitalačkoj publici govore njegova mnogobrojna rasprodana djela u prošlih tridesetak godina. Djelo pred nama, koje se predstavlja kao svojevrsna kruna njegova stvaralačkog rada, a još više cijeli niz, zacijelo će samo potvrditi navedene činjenice.

Valentin POZAIĆ

Frok ZEFI, *Djelovanje isusovaca u albanskom narodu*, Unija zajednice Albanaca u Republici Hrvatskoj, Zagreb 2002., str. 115.

Povijest nam pokazuje kako zajedničke okolnosti susjednih naroda uvjetuju i njihovu međusobnu povezanost na duhovnom, kulturnom i drugim planovima. To vrijedi i za hrvatsko–albanske odnose koji su, možemo reći, vrlo slojeviti i različiti. Knjiga *Djelovanje isusovaca u albanskom narodu* čiji je izdavač Unija Zajednice Albaska u Republici Hrvatskoj upravo nam to potvrđuje.

Autor knjige koju želim prikazati, Frok Zefi (Zefiq) rođen je 10. listopada 1961. godine u Binču na Kosovu. Osnovnu školu je završio u rodnome mjestu, a klasičnu gimnaziju u sjemeništu Svetoga Pavla — Paulinumu u Subotici. Filozofsko–teološki studij pohađao je u Đako-

vu, Sarajevu i Zagrebu gdje je i diplomirao na temi *Don Pavao Sogagni, instruktor albanskog jezika i odgojitelj klementinske mladeži*. Svećenik je Đakovačke i Srijemske biskupije i služi kao župnik u župi Podgajci Podravski kod Donjega Mihojca. Gotovo se sva njegova znanstvena istraživanja odnose na povijest albanskoga naroda u XVIII. stoljeću, uglavnom na tlu Hrvatske. Zefi je također autor i sljedećih knjiga: (1994.) *Mihael Summa nadbiskup skopski (1695–1777)* (prevedena je i na albanski; (1997.) *Albanci Klementinci u Hrtkovcima i Nikincima (1737–1997)* (prevedena je i na albanski); (2000.) *Skopsko–prizrenska nadbiskupija u 18. stoljeću* (knjiga je objavljena na albanskom jeziku); (2002.) *Župa Podgajci Podravski* (u koautorstvu s Antunom Devićem).

Njegova najnovija knjiga *Djelovanje isusovaca u albanskom narodu* napisana je na hrvatskom jeziku. Manjeg je formata, ali lijepog izgleda. Ovo djelo daje važan prinos hrvatskoj i albanskoj historiografiji i publicistici. Knjiga je podijeljena u dva dijela kojima prethodi *Predgovor* samog autora. U njemu se ističe i nakana knjige: »Ovim radom želim prikazati obnoviteljsko djelovanje redovničke zajednice (Družbe Isusove) u albanskom i hrvatskom narodu na Kosovu od 1888. godine, kada je utemeljena i isusovcima povjerena Albanska leteća misija, do 1912., kada su isusovci otišli iz svojega gostinca u Skoplju.« Na kraju Predgovora dodano je još i ovo: »Ovaj moj rad ujedno je i izričaj želje i molitve da Družba Isusova obnovi svoje djelovanje u potpuno poniženom albanskom narodu.«

Prvi dio knjige nosi naslov: *Družba Isusova i katolička obnova na Kosovu*. Ovdje su opisane prilike na Kosovu od polovine XIX. st. do 1912. godine. Isusovački misionari posjetili su više puta sve župe Skopske nadbiskupije i opisali stanovništvo, socijalno i vjersko stanje u Đakovici, Janjevu, Letnici, Peći, Prizrenu, Skoplju, Ferizaju–Uroševcu i Zjumu

te brojnim filijalama ovih župnih središnjica.

Drugi dio knjige govori o utemeljenju *Albanske leteće misije* u Skadru 1888. godine, koja se prikazuje kao važna ustanova isusovaca jer je svojim misionarima i naročitom metodom rada sačuvala ostatke katolicizma u albanskome narodu, a također i na Kosovu u Skopskoj nadbiskupiji. Opisuju se i poteškoće misionara na koje su nailazili zbog političkog previranja u turskoj državi, praznovjerja i nepoučenosti vjernika, zbog pomanjkanja škola i kontakta s katoličkim svećentvom. Isusovci su nastojali navijestiti Radosnu vijest i potajnim katolicima (Ijaramanima), pravoslavicima i onima koji su s katoličke vjere prešli na islam. Dijelili su sakramente, posredovali, smirivali i pomirivali međusobno zavadene vjernike. Ipak nisu išli isključivo za nekakvim »obraćenjima« muslimana ili pravoslavaca iako je i toga bilo. Osim obnoviteljskim radom s katoličkim narodom Kosova isusovci su stekli zasluge i odgojem, školovanjem i upućivanjem u život velikog broja svećenika. Autor posebno ističe važnost osnivanja isusovačke rezidencije u Skoplju godine 1910. kao dijela *Albanske leteće misije* kojoj je sjedište bilo u Skadru. Samoprijegorni rad u Skoplju donijet će vidljive plodove. Poznati su o. Gašpar Zadrime i o. Franjo Jambreković. Osobito je poznat ovaj drugi koji je odgojio u misijskome duhu najveću ženu našega vremena, svima poznatu Majku Tereziju. I isusovac o. Ante Gabrić, misionar u Indiji, bio je njezin savjetnik u najtežim i najodlučnijim trenucima njezina života.

Na kraju izlaganja materije, iza *Zaključka*, donoseni su i *Izvori i literatura* (neobjavljeni i objavljeni izvori te sama literatura), nakon čega slijedi i kratki *Sažetak* na dvije stranice. Knjigu čine pristupačnijom i *Tumač izraza i pojmova*, *Kazalo osobnih imena* te *Kazalo imena mjesta*. Tako se na primjer objašnjava pojam »fis — pleme; albansko je stanovništvo u Albaniji i na Kosovu bilo podijel-

ljeno na plemena (fisove)«; ili izraz »Ijaraman — šaren u vjerskome smislu; potajni kršćanin (kriptokatolik) — izvana musliman, a u duši kršćanin (česta pojava na Kosovu)« itd. Na zadnjim se stranicama knjige donosi i kratka *Bilješka o piscu*.

Sigurno da autorova namjera nije bila da iscrpno iznosi sve pojedinosti vezane uz djelovanje isusovaca u albansko narodu. To pokazuje i donesena skromna bibliografija. Ovim je djelom autor naznačio bitne događaje koje daju do znanja čitatelju kako su oni nošeni bremenitim sadržajem, čiju dubinu i širinu treba tek otkriti. Uspjeh pisca leži i u tome što bez pretjeranih riječi ulazi u bit stvari te na lagan i razumljiv način, dosljedan znanstvenoj metodi, prikazuje događaje koji govore sami za sebe. Tako se djelo može čitati i kao lagano štivo poput priče.

Istina je da je o djelatnostima isusovaca među Albancima pisao i vrsni povjesničar Zef Mirdita. Autor Frok Zefi nije se koristio prilogom profesora Mirdite »Kulturno-prosvjetna i znanstvena djelatnost isusovaca među Albancima« objavljenim u zborniku radova *Isusovci u Hrvata* i izvorima donesenim u njemu. O djelovanju i prinosu isusovaca albanskom narodu Zef Mirdita je pisao i u svojoj knjizi na albanskom jeziku *Krishitenizmi nder shqiptare (Kršćanstvo među Albancima)* (Izdala Albanska katolička misija, Zagreb — Prizren, 1998.).

Frok Zefi kao da prepoznaje u današnjim prilikama albanskog naroda sličnost s onima kad su isusovci djelovali te u tom duhu kao da je i knjiga napisana — poput »privatne« molitve upućene najprije Bogu, a zatim i isusovcima da obnove svoje djelovanje na ovim prostorima. Na taj način možemo reći da su ovi radovi, svaki na svoj način, pridonijeli da se na znanstven način o nečemu manje poznatom više sazna. Ovime je više rasvijetljena prošlost jednog napaćenog naroda koji je vjekovima bio izloženim snažnim utjecajima različitih kultura, civili-

zacija i vjeroispovijesti. To je ujedno i izraz zahvalnosti Družbi Isusovoj, njezinim dobročiniteljima, koji su na bilo koji način pridonijeli dobru albanskog naroda.

Ovaj rad će zasigurno pobuditi radoznalost kod čitatelja i poticati daljnja istraživanja na tom području. Svakako, uključujući i rad prof. Mirdite, možemo reći kako su opisani događaji nezaobilazni za razumijevanje djelovanja isusovaca u albanskom narodu, ali i općenito za razumijevanje prošlosti albanskog naroda.

Shtjefen DODES

Vladimir Mons. STANKOVIĆ (prir.), *Kardinal Kuharić u hrvatskom iseljeništvu — Južna Afrika*, Kršćanska sadašnjost—Glas Koncila, Zagreb 2003.

Prva obljetnica smrti kardinala Kuharića i deseta obljetnica izgradnje nacionalne crkve sv. Jeronima u Johannesburgu — prve hrvatske crkve na afričkom kontinentu — bile su poticaj mons. Vladimiru Stankoviću, bivšem dugogodišnjem ravnatelju hrvatske inozemne pastve, da počne s realizacijom svoje ideje o objavljivanju niza od pet knjiga koje će prikazati Kardinalova pastoralna putovanja—posjete hrvatskim katolicima izvan domovine. Ovo je prva knjiga u tom nizu. Kako je mons. Stanković pratio Kardinala na svih njegovih četrnaest prekomorskih putovanja i znatno više europskih, ima dobar uvid i u taj dio

opusa velikog predstojnika zagrebačke Crkve koji je iseljenoj Hrvatskoj na svih pet kontinenata donosio Božju riječ ohrabrenja i utjehe, promičući tako jedinstvo domovinske i iseljene Hrvatske. Ovim će nizom od pet knjiga biti riječju opisano i slikom dokumentirano Kardinalovo djelo velike brige za duhovno zbrinjavanje brojnih hrvatskih iseljenika. Niz dakle započinje s Južnom Afrikom jer je prije deset godina tamo izgrađena prva hrvatska crkva na afričkom kontinentu koju je posvetio sam kardinal Kuharić.

Osim brojnih slika i članaka o Kardinalovim pohodima Južnoj Africi, objavljenih u Glasu Koncila 1980. i 1993. te u Kani 2002. godine iz pera Živka Kustića i Vladimira Stankovića, knjiga donosi Kardinalov životopis (iz Službenog vjesnika Zagrebačke nadbiskupije br. 2/2002.), neke njegove osobne zapise o putovanju »pod Južnim Križem« (1980.) te važne povijesne podatke o doseljavanju Hrvata u tu zemlju i osnivanju Hrvatske katoličke misije u Johannesburgu, koje je iznio Tvrtko Mursalo, vrsni poznavatelj toga predmeta i prvi veleposlanik u Južnoj Africi. Iz filma Ivana Hetricha, koji je 1993. u ime HTV-a pratio Kardinala u Južnu Afriku, također su preuzeti neki značajniji Kardinalovi govori te više fotografija. Na ovaj način knjiga daje i dublji uvid u čitavu problematiku hrvatskog iseljenništva te je stoga usrdno preporučujemo.

Dan ĐAKOVIĆ